Beautiful black? De zwarte frank: omvang, verdeling en determinanten van belastingafwending in België

Jaak van Kerckvoorde*

Schema inhoud

1. Inleiding (p. 539)
2. Omvang en verdeling van belastingafwending in België: informatiebronnen (p. 540)
3. Belastingafwending: een begripsverduidelijking (p. 543)
4. De omvang van belastingafwending (p. 544)
5. De verdeling van belastingafwending naar aard van de afwending, naar aard van inkomen en naar beroepscategorie (p. 544)
6. Verlies aan personenbelasting per socio-professionele groep (p. 545)
7. Verlies aan personenbelasting per inkomensdeciel (p. 546)
8. Het verband van belastingafwending met de scholingsgraad (p. 547)
9. Belastingdruk, aanwending van de geïnde belastingen en belastingafwending (p. 547)
10. De attitude van de referentiegroep (p. 548)
11. Belastingafwending en partijvoorkeur (p. 548)
12. Pakkans, boetestructuur en belastingafwending (p. 548)
13. Discussie (p. 549)

Tabellen

1. Verlies aan belastingen door fiscale fraude en onderschattingen (p. 553)
2. Fraude of fiscale onderschatting van de semi-netto bedrijfsinkomsten eigen aan de groep en van de roerende en onroerende inkomsten (p. 553)
3. Verlies aan personenbelasting per socio-professionele groep (p. 554)
4. Verlies aan personenbelasting per inkomensdeciel (p. 554)
5. Ontduiking versus ontwijking en scholingsgraad (p. 555)
6. De attitude van de referentiegroep en ontduiking (p. 555)
7. Belastingontduiking en 'partijkleur' (p. 555)
8. Pakkans en belastingafwending (p. 556)
9. Monetaire raming van de kost van criminaliteitsvormen (p. 556)
10. Het verband tussen zelf gerapporteerd en extern gevalideerd gedrag (p. 557)

* Docent, afdeling strafrecht, strafvordering en criminologie, K.U.Leuven.
Met dank aan M. Frank en H. Geeroms voor hun commentaar bij een eerste versie van dit artikel, en aan W. Boost voor de toelating tot overname van zijn eerder in de Volkskrant gepubliceerde tekening.

Brand in belastingkantoor
(Woerden)

Volkskrant, 28-8-'62

'De geringe zichtbaarheid van het gedrag van belastingplichtigen heeft in de hand gewerkt dat het veelbesproken sjoemelen, knoeien en ritselen slechts indirect of in het geheel niet is onderzocht.' [1]

1. Inleiding

Niet alleen door de modale Belg, maar ook door velen die zich beroepshalve met criminaliteitsbeheersing inlaten wordt het begrip 'criminaliteit' spontaan geassocieerd met inbreuken op het gemene recht, zoals aanrandingen en diefstallen. Minder vaak, en alleszins zelden in eerste instantie, denkt men aan inbreuken op bijzondere wetten met strafbepalingen. Nochtans zijn er legio voorbeelden van zulke criminaliteit[2] en is in een aantal gevallen hun maatschappelijke kost bijzonder groot.

Een groot gedeelte van de hier gepresenteerde criminografische basisinformatie heeft betrekking op fiscale *fraude*. Anderzijds worden ook fiscale *onderschatting* en belastings*ontwijking* behandeld. Hoewel wij daarom als *koepel*begrip de term belastingafwending gebruiken mag toch niet uit het oog verloren worden dat een belangrijk aandeel ervan – bij Frank: 96 % van het verlies aan belastingen – gevormd wordt door frauduleus, dus strafbaar gedrag.[3]

1. HESSING, D., VROOMAN, J. en VAN DE BRAAK, H. Fiscale (wan)betaling, *Economisch statistische berichten*, 69 (1984) 3472, 852-854 (852).
2. Zoals: fiscale fraude, steunfraude, corruptie bij aanbestedingen, fictieve transacties met het oog op onrechtmatige toeëigening van subsidies, verboden hormonengebruik, milieudelicten, strafbare verwaarlozing van veiligheidsvoorschriften.
3. Wij begrijpen waarom FRANK het begrip '*fiscale fraude*' verkiest: vooral in de door hem bekeken materie zal het doorgaans wel om echte fraude gaan. In *deze* bijdrage evenwel publiceren wij ook gegevens over de (niet strafbare) *belastingontwijking*, en over *fiscale onderschatting*. Voorts blijft ook bij de publikaties van FRANK ongekend in welke mate de door hem geraamde belastingontduiking *intentioneel* gebeurde. Om deze redenen gebruiken wij het meer neutrale koepelbegrip *belastingafwending*, door sommigen ook wel 'fiscale wanbetaling genoemd'.

2. Omvang en verdeling van belastingafwending in België: informatiebronnen

De Belgische *gerechtelijke statistiek* is, voor wat betreft de omvang en de verdeling van belastingafwending, een *volstrekt ontoereikende* informatiebron.

Een bijzonder groot gedeelte van de belastingafwending wordt niet ontdekt, en voorzover zij door de desbetreffende inspectiediensten wél ontdekt wordt, krijgt zij vaak een afhandeling buiten proces.[4]

Tussen de totstandkoming van de herstelwet van 10 februari 1981, die de strafrechtelijke beteugeling van de belastingontduiking grondig wijzigde, en half 1983 werden 20 vonnissen inzake fiscale fraude uitgesproken: een wel bijzonder klein aantal.[5] Of de ruimere bevoegdheden die de voorbije jaren aan het Openbaar Ministerie gegeven werden en de uitbreiding van de strafbaarstelling *op langere termijn* daadwerkelijk zullen resulteren in een toename van de strafrechtelijk beteugelde – en daardoor ook statistisch geregistreerde – 'fiscale criminaliteit' valt af te wachten.

Voorts is er ook in andere *door de overheid* gepubliceerde documenten weinig of geen informatie voorhanden. De besprekingen binnen de parlementaire commissies voor de financiën bleven tot nog toe besloten, de wél toegankelijke parlementaire stukken[6] zijn te fragmentair om tot een enigszins volledig beeld van de omvang en de verdeling van belastingplichtigen te kunnen komen.

Geheel anders is de situatie in sommige buurlanden: zo brengt in Frankrijk de *Conseil des Impôts* jaarlijks publiek verslag uit over de omvang van de fiscale fraude en over haar controle, en publiceerde recent de in 1979 ingestelde Neder-

---

4. Door artikel 47 van de wet van 8 augustus 1980 (B.S. 15.08.1980) betreffende de budgettaire voorstellen 1979-1980 krijgt het Openbaar Ministerie het initiatiefrecht inzake de strafvordering m.b.t. de directe belastingen (voor commentaar hierbij zie *Panopticon*, 1 (1980) 6, 487-488).
In de herstelwet van 10 februari 1981 (B.S. 14.02.1981) wordt dit principe tot andere fiscale wetgevingen uitgebreid (zie *Panopticon*, 1 (1981) 2, 175-176; 2 (1981) 4, 386).
Voor wat de mogelijkheid tot het inroepen van verzachtende omstandigheden betreft werd deze herstelwet gewijzigd bij K.B. nummer 41 van 2 april 1982 (B.S. 7.04.1982: zie *Panopticon*, 3 (1982) 4, 361).
Over deze wetten zie ook DIERICK, W. Het fiscale strafrecht in een nieuw kleed, *Rechtskundig Weekblad*, 45 (1982) 27, 1793-1816 (vermeld in *Panopticon*, 3 (1982) 6, 560).
5. Antwoord op vraag nr. 167 van volksvertegenwoordiger N. DE BATSELIER, d.d. 20 augustus 1982. *Vragen en antwoorden. Kamer*, 5 juli 1983 (35), 381-382. Uit een antwoord op vraag nr. 306 van senator BASECQ d.d. 8 mei 1985, *Vragen en antwoorden. Senaat*, 9 juli 1985 (nr. 39), p. 1893-1895, leiden wij af dat het aantal klachten inzake inkomstenbelastingen en gelijkgestelde belastingen in de periode 1981-1985 20 % lager lag dan in de periode 1976-1979, terwijl het globaal aantal vonnissen met 47 % toenam. Het aantal rechtstreekse dagvaardingen werd over de periode 1981-1985 niet medegedeeld.
Uit ons door het Hoofdbestuur der directe belastingen overgemaakte gegevens blijkt over diezelfde periodes het aantal aangiften bij de Procureur des Konings met 36 % gedaald waar het overtredingen op bepalingen van het wetboek van de inkomstenbelastingen betreft, met 77 % gedaald voor de overtredingen op bepalingen van het wetboek van de met de inkomstenbelastingen gelijkgestelde belastingen, en met 95 % gedaald inzake fiscale valsheid en gemengde overtredingen.
6. Bespreking begrotingen financiën, parlementaire vragen en antwoorden, memories van toelichting.
Interessant is het eind april 1985 bekend gemaakt voornemen om het publiek toe te laten op de zittingen van sommige commissies. Al in mei 1985 gebeurde dit voor de Kamercommissie voor financiën

landse *Interdepartementale Stuurgroep Misbruik en Oneigenlijk gebruik* (ISMO) haar – zeer gestoffeerd – eindrapport.[7]

De zonet beschreven situatie heeft evenwel sommigen niet belet om via andere wegen een beeld van de aard, de omvang, de verdeling en de 'determinanten' van belastingafwending samen te stellen en te publiceren.

In de eerste plaats dienen hier de studies van de aan de U.L.B. verbonden hoogleraar Frank vermeld. Hij maakte voor verscheidene jaren een raming van de omvang en de verdeling van verscheidene vormen van belastingafwending in België;[8] de gegevens werden via een macro-economische benadering verzameld.[9] De meest recente informatie slaat op het jaar 1979: een *updating* is wel voorzien maar zal nog enige tijd op zich laten wachten.

Daarnaast dient de studie van Van Houtte en medewerkers omtrent de aanvaarding van de rechtsnorm vermeld.[10] Zij enquêteerden houdingen en opinies

---

7. *Rapport van de Interdepartementale Stuurgroep Misbruik en Oneigenlijk gebruik*, s.l., 1985, 88 + afzonderlijk gepubliceerde literatuurbijlage (I.S.M.O., s.l., 1985, 60) en met ander bijlagenvolume (I.S.M.O., s.l., 1985, geen doorlopende paginering).
Een samenvatting van de bevindingen in het rapport vindt men in *Hoofdlijnen van het rapport van de Interdepartementale Stuurgroep Misbruik en Oneigenlijk gebruik*, s.l., 1985, 27.
8. FRANK, M. La sous-estimation et la fraude fiscales en Belgique: ampleur et remèdes, *Cahiers économiques de Bruxelles*, 14 (1972) 53, 5-46; FRANK, M., DELCOURT, E. en ROSSELLE, E. *Problèmes méthodologiques et statistiques relatifs à l'évaluation de la sousestimation et de la fraude fiscale*, in: *L'exacte perception de l'impôt - De juiste belastingheffing.* Acta van het colloquium door het Belgisch Instituut voor Openbare Financiën op 15 mei 1972. Teksten bijeengebracht door M. FRANK, Brussel, Bruylant, 1973, 399 (113-243);
FRANK, M. Onderschatting, ontduiking en niet-taxatie in het Belgisch belastingstelsel. Aanslagjaren 1966-1974, *Kultuurleven*, 41 (1974) 1, 34-60.
FRANK, M. en DESCHAMPS, C. *L'exercice de l'action publique pour les poursuites en matière fiscale*, in: *Liber Amicorum Professor Baron Jean van Houtte.* Delen I en II, Brussel, Elsevier-Sequoia, 1975, 1257;
FRANK, M. Belastingontduiking en fiscale onderschatting in België. Omvang, methoden en maatregelen. I. Omvang van de belastingontduiking en fiscale onderschatting voor de aanslagjaren 1970, 1975 en 1976, *De gids op maatschappelijk gebied*, 67 (1976) 2, 115-132, II. Methodologische problemen, *De gids op maatschappelijk gebied*, 67 (1976) 3, 233-253.
La fraude fiscale en Belgique. 100 milliards en 1975. Plus de 140 milliards en 1977?, Bruxelles, Editions de l'U.L.B., 1977, 63;
BABEAU, A., FRANK, M., PESTIAU, P., PRAET, P., VUCHELEN, J. en WALRAVENS, J. *La fortune des Belges.* Textes rassemblés par Max FRANK, Bruxelles, Editions de l'U.L.B., 1978, 150;
De fiskale fraude in 1979: 200 miljard, *Raak*, april 1979, 1-8 (vertaling van FRANK, M. Pour 1979, la fraude fiscale pourrait coûter plus de 200 milliards au Trésor belge, *Cahiers économiques de Bruxelles*, n° 81, 1979, 19-29.
Een gedeelte van FRANK's resultaten zijn opgenomen in *Zwart geld.* Zwartboek fiscale fraude, Zele, D.A.P.-Reinaert uitgaven, 1980, 261.
9. De aangegeven belastbare materie wordt met corresponderende gegevens uit nationale rekeningen, economische input-outputtabellen en/of nationaal vermogen vergeleken.
Zo werden voor artsen en tandartsen de inkomsten geraamd aan de hand van – ondermeer – ziekenfondstussenkomsten, met correcties voor elementen als de niet verzekerde bevolking, het verschil tussen reële honoraria en ziekenfondstarifiëring, beroepslasten.
Deze inkomsten werden met de door beide beroepsgroepen aangegeven bedrijfsinkomsten vergeleken. Het verschil, samen met eventuele andere niet aangegeven inkomsten uit hun beroepsuitoefening, uit roerende en uit onroerende goederen, wordt als fiscale fraude beschouwd (FRANK, 1977, 26-27).
10. VAN HOUTTE, J., CALLENS, I., LAFAILLE, R. en LEFEVERE, J. *Aanvaarding van de rechtsnorm.* Houdingen en opinies t.a.v. fiscaliteit en regels in de morele biosfeer. Antwerpen-Utrecht, De Nederlandsche Boekhandel, 1973, 143. →

in de fiscale sfeer bij een steekproef uit de Antwerpse bevolking. Naast de houding ten aanzien van fiscaliteit, waartoe de eventuele antifiscaliteit, de houding tegenover de progessie in de inkomstenbelasting en de subjectief gevoelde belastingdruk bevraagd werden, kwam ook de houding ten aanzien van belastingontduiking aan bod. Naar een sociologische verklaring van de vastgestelde pluriformiteit werd gezocht aan de hand van elementen zoals de fiscale positie van de respondent[11], zijn politieke en syndicale voorkeur, leeftijd, opleiding en religieuze.

Als psychologische factoren werden ook rigiditeit en strengheid in het onderzoek betrokken. Omdat in het empirisch gedeelte niet rechtstreeks naar het feitelijk fiscaal gedrag van de respondenten gepeild werd, en ook omwille van de sinds de publikatie verstreken tijdsperiode, zullen wij voor ons artikel slechts sporadisch naar dit toch wel baanbrekend werk verwijzen.

Wél uitdrukkelijk aan bod komen de resultaten van Geeroms, Wilmots en andere – eertijds – aan de K.U.Leuven verbonden onderzoekers. Wij putten daartoe vooral uit de studie naar de economische en niet-economische *determinanten* van ontduiking en ontwijking.[12]

Voor dat onderzoek werden ter enquêtering 502 random, maar gewild aselect gekozen gezinnen in het Hasseltse aangezocht.[13]

Hoewel *attitudebevraging* overwoog, werden toch ook een drietal vragen naar het *werkelijk gedrag* inzake fiscaliteit ingebouwd, en betreft het bijgevolg ten dele een dark number-onderzoek (self reported delinquency). Zélf stellen de auteurs dat het onderzoek zodanig werd geconcipieerd en doorgevoerd, dat de band tussen attitude en gedrag vrij sterk mag worden geacht. Enkele controles op de onderzoeksbevindingen zouden dit bevestigd hebben. Hoewel wij menen dat met deze toegeschreven analogie toch voorzichtig moet worden omgesprongen[14], betreuren dat een aantal door Van Houtte en medewerkers relevant bevonden verklarende factoren niet opnieuw opgenomen werden en graag wat meer controle voor de onderlinge samenhang tussen de determinanten hadden gezien, vinden wij het vanuit een micro-economische invalshoek doorgevoerde onderzoek van Geeroms en Wilmots toch een interessante completering van Frank's macro-economische studies. Dat het daarbij onderzoeken betreft die ge-

---

Tevens zijn enkele vragen m.b.t. fiscaliteit opgenomen in het onderzoek van GOFFIN, P. en TSAMADOU, Chr. *Opinions et attitudes à l'égard de la justice.* Rapport sur un sondage d'opinion, in: VERSELE, S., GOFFIN, R., TSAMADOU, Chr., LEGROS, P. en VAN HAECHT, A. *Justice pénale et opinion publique.* Ce que l'on pense de la loi et des juges, Bruxelles, Editions de l'U.L.B., 1973, 206 (35-177).

11. Inkomen (laag/hoog) en invorderingssysteem waaronder men valt (bezoldigden/zelfstandigen).

12. GEEROMS, H. en WILMOTS, H. Belastingontduiking en -ontwijking: resultaten van een enquête, *De gids op maatschappelijk gebied,* 75 (1984) 6-7, 539-553; GEEROMS, H. en WILMOTS, H. Poging tot multidisciplinaire benadering van de fiscale fraude, *Tijdschrift voor sociologie,* 5 (1984) 3, 409-440.

13. Aselect, om een toereikend aantal vermoedelijke fraudeurs in de steekproef te hebben. Uiteindelijk bekwam men 311 bruikbare formulieren.

14. De beperkingen van onderzoek naar de determinanten van belastingweerstand dat uitsluitend op zelf gerapporteerd gedrag steunt en niet ook extern gevalideerd gedrag omvat worden geïllustreerd door ELFFERS, H., VROOMAN, J., HESSING, D. en VAN DE BRAAK, H. Belastingweerstand: houding versus gedrag, *Economisch statistische berichten,* 70 (1985) 3490, 90-94.

heel los van mekaar en vanuit een geheel verschillende gezichtshoek werden doorgevoerd mag bij de lezing evenwel niet uit het oog worden verloren.

Onze bijdrage belicht slechts een selectie van het beschikbare criminografisch materiaal. Hoewel wij menen de voor Panopticon meest relevante gegevens te hebben uitgekozen, blijven toch een aantal belangrijke inzichten buiten beschouwing. Lectuur van de basisteksten is bijgevolg aanbevolen.

3. Belastingafwending: een begripsverduidelijking

Voor alle duidelijkheid lichten wij het begrip 'belastingafwending' nader toe. De door Frank gepubliceerde cijfers hebben betrekking op respectievelijk belastingontduiking en fiscale onderschatting.[15] Met *belastingontduiking* wordt bedoeld – de onvolledige of onjuiste aangifte van de belastbare stof door de belastingplichtige, ter vermijding van de gevolgen van de normale toepassing van de belastingreglementering.[16] Het betreft hier bijgevolg illegaal gedrag. Onder *fiscale onderschatting* dient verstaan: 'de vaststelling door de administratie van bepaalde bestanddelen van het belastbaar bedrag op een peil dat duidelijk onder de werkelijkheid ligt en dit, afwijkend van de bedoelingen van de wetgever en meestal onder de druk van de betrokken beroepsverenigingen'.[17] Frank vermeldt de toepassing van forfaitaire grondslagen van aanslag voor het landbouwinkomen als het meest typische voorbeeld van fiscale onderschatting. Daarnaast noemt hij de laag ingeschatte inkomens uit onroerende goederen als casus *ad hoc*.

De door Frank geraamde cijfers hebben bijgevolg *geen* betrekking op fiscale minderwaarden die voortspruiten uit aftrekkingen, vrijstellingen en andere verminderingen van belastbare bedragen of belastingstarief die de wetgever vrijwillig in de belastingwetten heeft opgenomen.[18]

Van hun kant maken Geeroms en Wilmots een onderscheid tussen *belastingontduiking* en de (niet-strafbare) *belastingontwijking*. Laatstgenoemde vorm

---

15. Personenbelasting, vennootschapsbelasting, B.T.W., erfenisrechten, immobiliëntransacties. Niet opgenomen werden: de non-taxatie en belastingontwijking. De nadruk ligt op de personenbelasting. Daarbij wordt een onderscheid gemaakt tussen fiscale fraude en fiscale onderschatting. Voor 1975 en 1979 zijn de ramingen grotendeels gebaseerd op extrapolaties van vroegere resultaten, rekening houdend met o.m. recente cijfergegevens in parlementaire documenten en gecorrigeerde N.I.S.-informatie.
16. FRANK, 1972, 5-6 (zie noot 8). In FRANK, DELCOURT en ROSELLE (1973, 115, zie noot 8) wordt een omschrijving gebruikt waarin het frauduleus opzet geen noodzakelijk bestanddeel vormt. Wij citeren: 'La fraude fiscale au sens de la présente étude, recouvre non seulement le recours à des procédés illégaux, susceptibles d'être sanctionnés comme tels par des mesures répressives d'ordre administratif ou pénal, dans le but d'échapper en tout ou en partie à l'impôt, mais aussi toute autre infraction à la législation fiscale, même si elle résulte d'une simple négligence, d'une erreur involontaire, etc.
Cette définition s'écarte délibérément de la définition juridique de la fraude fiscale laquelle associe à l'infraction l'intention frauduleuse ou le dessein de nuire. S'il en est ainsi, c'est parce qu'il serait extrêmement difficile, voire impossible de dissocier, dans une étude quantitative, les effets financiers des fraudes commises avec ou sans intention frauduleuse ou dessein de nuire. Il convient également de préciser que la présente étude ne porte pas sur l'ensemble de la fraude fiscale, mais uniquement sur la fraction qui a échappé aux investigations du fisc (...)'.
17. FRANK, 1972, 6 en 1976a, 117 (zie noot 8).
18. FRANK, 1976b, 234 (zie noot 8).

van belastingafwending omvat zowel de ontwijking *in feite* – bijvoorbeeld: emigreren naar een land met lagere belastingen – als ontwijking *in rechte,* waarbij allerlei achterpoortjes van de wet gebruikt worden om zo weinig mogelijk belastingen te moeten betalen, dit evenwel zonder de wet te overtreden.[19]

Waar mogelijk zullen wij verder in dit artikel telkens preciseren om welke vorm van belastingafwending het gaat.

4. De omvang van belastingafwending

Uit tabel 1 blijkt dat het verlies aan belastingen ten gevolge van ontduiking en onderschatting voor 1979 op 197,3 miljard frank geraamd werd. Gezien de onderzochte belastingen een 80 % van de totale te innen belastingen vormen, mag het schatkistverlies ten gevolge van belastingafwending op *meer dan 200 miljard* (in 1979) geraamd worden.

[zie tabel 1, p. 553]

De hoger vermelde 197 miljard vormen 19,2 % van de normaal te innen, dit is: aangegeven en niet-aangegeven, belastingen. Vergeleken met 1975 (18,2 %) is dit een toename.[20]

Bijna 97 % van deze 197 miljard wordt via belasting*ontduiking* aan de normale bestemming onttrokken. In *absolute* cijfers is de belastingafwending het grootst in de personenbelasting (81 % van de door Frank getelde afwending), gevolgd door de ontduiking van de B.T.W. In *relatieve* termen uitgedrukt is het belastingverlies het grootst bij de successierechten (41,4 %) en het kleinst bij de vennootschapsbelasting.

5. De verdeling van belastingafwending naar aard van de afwending, naar aard van inkomen en naar beroepscategorie

Omtrent twee vroegere aanslagjaren publiceerde Frank meer gedifferentieerde informatie over de verdeling en aard van de afgewende *personen*belasting. In tabel 2 is de belastingafwending uitgezet in procenten van de inkomsten.

[zie tabel 2, p. 553]

Fiscale onderschatting komt voor bij de inkomsten van landbouwers, die op basis van forfaits getaxeerd worden, en bij de op basis van het kadastraal inkomen ge-

19. GEEROMS en WILMOTS, 1984a, 540-542 (zie noot 12).
20. GEEROMS en WILMOTS achten dit percentage, alvast m.b.t. medio de jaren zeventig, een onderschatting doordat de fraudecorrecties in het officiële B.N.P. onvoldoende rekening hielden met de sterke groei der ondergrondse economie (1984a, 539). Zie ook MONT, J. De zwarte activiteiten in België: oorzaken, omvang en implicaties, *Tijdschrift voor economie en management,* 27 (1982) 3, 259-273 en GEEROMS, H. De ondergrondse economie in België, *Tijdschrift voor economie en management,* 28 (1983) 1, 77-91, noot 13 en blz. 86.

taxeerde onroerende inkomsten[21]: in andere gevallen betreft het – vrijwel geheel – *ontduiking.*

Naar de aard van de inkomens bekeken is de belastingafwending bijzonder groot met betrekking tot de *roerende* inkomsten: 83 % van deze inkomens in 1974 wordt verzwegen, wat vergeleken met vier jaar voordien een stijging met 16 % vormt. Ter actualisering dient opgemerkt dat het bevrijdend maken van de roerende voorheffing (1 januari 1984) grotendeels een legalisering van verliezen, voortvloeiend uit wat voordien als fraude aanzien werd impliceert. Geeroms en Pacolet[22] schatten in 1983 de omvang ervan op zowat 100 miljard. Van dit bedrag had 70 miljard betrekking op netto-verlies aan ontvangsten voor de schatkist uit roerende inkomsten waarop wel de roerende voorheffing maar niet de supplementair verschuldigde inkomensbelasting betaald werd, en 30 miljard op verlies inzake in het buitenland geïnde roerende inkomsten waarop zelfs geen roerende voorheffing betaald werd. Deze auteurs noemen de wetswijziging een capitulatie in de strijd tegen de fiscale fraude.

Zelf beschouwen wij deze wetswijziging alleszins als een 'fraai' voorbeeld van een 'constructed decrease of the crime rate'.[23] Dat alvast één van de beoogde effecten – te weten: recuperatie van naar het buitenland uitgeweken kapitalen – niet gerealiseerd werd is inmiddels gebleken.[24]

Wat de verdeling naar beroepsgroep betreft is de belastingafwending nog vrij aanzienlijk bij de landbouwers (aanslagjaar *1970*: 57 % van hun semi-nettobedrijfsinkomsten), bij de vrije beroepen (23 % van hun semi-nettobedrijfsinkomsten in 1974) en bij de handelaars en ambachtslui (22 % in 1974: een daling met 9 % ten aanzien van 1970). Zij is verhoudingsgewijs klein bij de loon- en weddetrekkenden en bij de gepensioneerden.[25]

Meer hierover vindt men in volgende paragraaf.

6. Verlies aan personenbelasting per socio-professionele groep

In tabel 3 worden voor het aanslagjaar 1970 de belastingverliezen *in absolute cijfers* en *per socio-professionele* groep uiteengezet.

[zie tabel 3, p. 554]

Het is onzeker in welke mate meer recent nog dezelfde verhoudingen gelden: enig houvast geven Geeroms en Wilmots. Voor de jaren 1983-1984 stellen zij[26]

21. Exclusief de onderschatting van kadastrale inkomens die het gevolg is van de munterosie (FRANK, 1976, 119, zie noot 8).
22. GEEROMS, H. en PACOLET, J. Evaluatie van het bevrijdend maken van de verhoogde roerende voorheffing, *De gids op maatschappelijk gebied, 74 (1983) 10, 725-745 (733-735).*
23. Zie DITTON, J. *Controlology.* Beyond the New Criminology, London, Macmillan Press, 1979, 124 (11-13).
24. *De Standaard,* 62 (27-28 april 1985) 117-118, 1.
25. In deze groepen zou ontduiking verhoudingsgewijs omvangrijk zijn bij huispersoneel (aanslagjaar 1970: 90 % van de inkomsten). Gezien evenwel hun – hoe dan ook – lage marginale aanslagvoet is het absoluut verlies inzake personenbelasting gering: gemiddeld 10.000 fr. per aangifte, tegenover meer dan 230.000 fr. voor de notarissen (FRANK, 1976, 122-123).
26. Met weglating van de landbouwers.

dat het meest frauderen: handelaars, advokaten, geneesheren en tandheelkundigen, andere vrije beroepen.[27]

Bij de advocaten, geneesheren en weddetrekkenden zou de belastingafwending vooral voortvloeien uit het *teveel aftrekken van kosten* eigen aan de beroepsuitoefening, waar het bij loontrekkenden en ook enigszins bij gepensioneerden meer om het *te weinig aangeven van inkomen* – voortvloeiend uit activiteiten in de 'ondergrondse economie' en/of uit het gebruik van forfaitaire kostenaftrek – zou gaan.[28]

Voor een zo correct mogelijke interpretatie vermelden wij nog de opvatting van Frank dat de belastingafwending niet zozeer met een verschil in burgerzin te maken heeft dan wel met de 'technieken die worden gebruikt bij de opsporing van het belastbare bedrag en bij de inning van de belasting. Die technieken zijn voor sommige bedrijfsinkomsten doeltreffend en voor andere gebrekkig'.[29] Van Houtte e.a. daarentegen vermelden buitenlandse studies waaruit de attitudeverschillen naar socio-professionele categorie zeer duidelijk waren. In hun eigen onderzoek werd de basishypothese bevestigd, dat men een regel verschillend evalueert naargelang men er volgens zijn positie (o.m. inzake inkomen en het al dan niet zelfstandig zijn) verschillend bij betrokken is.[30]

7. Verlies aan personenbelasting per inkomensdeciel

Uit tabel 4 valt af te leiden dat de 10 % belastingplichtigen met de laagste inkomens 0,2 % van het totale door Frank berekende belastingverlies voor hun rekening nemen.

[zie tabel 4, p. 554]

Voor de 10 % personen met de hoogste inkomens beloopt dit 63,2 %, waarbij met name de vijf procent meest begoeden zeer hoog scoren (87 miljard – dit is: 476.035 fr. per aangifte – tegenover 14 miljard voor het voorgaande inkomensquintiel – 75.163 fr. per aangifte).

De *verliezen aan personenbelasting* zitten bijgevolg *in een kleine groep* belastingplichtigen *geconcentreerd.*

Te vermelden valt dat Geeroms en Wilmots geen eenduidig verband vonden tussen *ontduiking* en inkomenscategorie, maar wel een positief verband vaststelden tussen de inkomenscategorie en belastingontwijking.[31] Een verklaring hiervoor zien zij ondermeer in de hogere inschatting, door personen met een hogere marginale aanslagvoet, van de *pakkans* bij eventuele ontduiking.

Voorts is er bij een stijging van de marginale aanslagvoet in de ogen van de belastingsplichtige ook een proportioneel even grote toename van de mogelijke

27. Geeroms en Wilmots, 1984a, 542-543 (zie noot 12).
28. Geeroms en Wilmots, 1984a, 543 (zie noot 12).
29. Frank, 1976a, 123 (zie noot 8).
30. Van Houtte, Callens, Lafaille en Lefevere, 1973, 44 e.v.
31. Geeroms en Wilmots, 1984a, 545-547 (zie noot 12).
Ook Van Houtte e.a. (1973, 41, zie noot 10) hadden, op grond van een vergelijking van een zestal Europese landen, al gesteld dat tussen de belastingdruk (inkomens- en vermogensbelasting) en de omvang van de fraude geen duidelijk verband scheen te bestaan.

'boete'[32] bij belasting*ontduiking,* terwijl men bij ontwijking dit risico niet loopt en deze vorm van afwending zowel om financiële als om andere redenen *meer toegankelijk* wordt. Zo is er bij personen met een hoger inkomen, gezien hun hogere marginale aanslagvoet, meer uit te sparen, wat de inschakeling van een belastingconsulent renderender maakt.

Bovendien kennen zij zelf beter de fiscale wetgeving. Deze samenhang wordt in volgend punt verder behandeld.

8. Het verband van belastingafwending met de scholingsgraad

Geeroms en Wilmots vonden geen significant verschil inzake *ontduiking* naargelang van de scholingsgraad.

Naar uit tabel 5 blijkt is er wel een – niet rechtlijnig – verband tussen scholingsgraad en *ontwijking.*

[zie tabel 5, p. 555]

Ontwijking wordt zeer weinig toegepast door belastingplichtigen die alleen lager onderwijs genoten. Zij komt daarentegen vaak voor bij diegenen met een opleiding hoger onderwijs. Naast het – al vermeld – verband met het inkomen speelt hier volgens deze auteurs ook de scholingsgraad *op zich.* De betere kennis van de belastingwetgeving, vereist om belastingen succesvol te ontwijken, zou het voor de laatstvermelde groep mogelijk maken om deze vorm van belastingafwending ook zonder advies of tussenkomst van derden toe te passen. Tot deze betere kennis kan wellicht ook de referentiegroep, als 'doorgeefluik van belastingtrucs' bijgedragen hebben.

9. Belastingdruk, aanwending van de geïnde belastingen en belastingafwending

Zoals uit paragraaf 7 bleek vonden Geeroms en Wilmots geen empirische ondersteuning voor de veronderstelling dat een stijging van de *belastingdruk* tot een toename van belastingontduiking zou leiden.[33]

Wél belangrijk blijkt de *perceptie* door de belastingplichtige *van de kosten en baten* van de door hem te leveren belastingbijdrage. Wie meent dat *zijn* ruilverhouding met de overheid, dit is: de verhouding tussen wat hij aan de gemeenschap betaalt en dat wat hij ervan als publieke goederen en diensten terug krijgt, rechtvaardig is, zal verhoudingsgewijs minder tot belastingafwending overgaan.[34]

Zulke afwending komt daarentegen meer voor bij hen die menen dat zij te weinig terug krijgen. Of deze samenhang op grond van neutralisatietechnieken[35] tot stand komt dan wel (eerder) met een rationalisering van het al gestelde gedrag te maken heeft, blijft vooralsnog onduidelijk.

---

32. Hier: het ontdoken bedrag plus soms nog een kleine administratieve toeslag. Het betreft bijgevolg *niet* een mogelijke *strafrechtelijke* sanctie.
33. GEEROMS en WILMOTS, 1984a, 546-548 (zie noot 12).
34. GEEROMS en WILMOTS, 1984b, 418-421 (zie noot 12).
35. SYKES, G. en MATZA, D. Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency, *American Sociological Review,* 22 (1957) 6, 664-670.

Volledigheidshalve vermelden wij dat Geeroms en Wilmots[36] ook onderzochten of de meer *algemene attitude ten aanzien van de overheid en het overheidsoptreden* in verband stond met de toegegeven eigen ontduiking, respectievelijk de houding ten aanzien van ontduiking. Hier waren de verbanden minder sterk en bovendien niet eenduidig.

10. De attitude van de referentiegroep

Dezelfde auteurs vonden ook een positief verband tussen de attitude van de *referentiegroep* ten aanzien van belastingontduiking en de eigen *attitude,* respectievelijk het eigen *gedrag* inzake fiscaliteit.[37]

[Zie tabel 6, p. 555]

Ter verklaring van dit verband worden zowel speltheoretische als sociologische argumenten aangevoerd. Zo kan de referentiegroep maatstaven ter beoordeling van fraudegedrag aanreiken, neutralisatiegronden bieden en/of rechtvaardigingen voor het gestelde afwendingsgedrag leveren. Overigens kiest men zijn referentiegroep toch al – minstens ten dele – in functie van de eigen attitudes, respectievelijk van het eigen gedrag.

11. Belastingafwending en partijvoorkeur

Verder vonden Geeroms en Wilmots[38] een positieve samenhang tussen de voorkeur voor 'rechts' georiënteerde *politieke partijen* en de *attitude* ten aanzien van ontduiking en ontwijking, respectievelijk de *zelf toegegeven ontduiking.*

Het verband met de eigen – ontduiking – wordt in tabel 7 geïllustreerd.

[Zie tabel 7, p. 555]

In verband hiermee signaleren wij dat Van Houtte en medewerkers wél een analoog verband vonden tussen de partijvoorkeur en de afkeuring, respectievelijk de wens tot bestraffing van belastingontduiking, maar niet tussen de opstelling inzake fiscaliteit van de voorkeurpartij en de eigen (anti-)fiscaliteit van de respondenten.[39]

12. Pakkans, boetestructuur en belastingafwending

Geeroms en Wilmots vonden geen verband tussen de subjectieve inschatting van *boete* bij eventuele betrapping en *ontduiking.*[40] Er is daarentegen wel enige

36. GEEROMS en WILMOTS, 1984b, 416-417 (zie noot 12).
37. GEEROMS en WILMOTS, 1984b, 414-416 (zie noot 12).
38. GEEROMS en WILMOTS, 1984b, 431-432 (zie noot 12).
39. VAN HOUTTE, CALLENS, LAFAILLE en LEFEVERE, 1973, 75 (zie noot 10).
40. Volgens H. GEEROMS is dit het gevolg van het feit dat er te weinig variantie op de boete zit, waaruit voor de analyses een statistisch probleem voortvloeit (persoonlijke mededeling door H. GEEROMS). In een nog te verschijnen artikel (H. GEEROMS en H. WILMOTS, An Empirical →

samenhang met *ontwijking*: wie de boete bij betrapping op ontduiking hoog inschat zal deze ontduiking gemakkelijker substitueren door ontwijking.[41] Zoals wij al vermeldden wordt de boete bij een eventuele ontduiking hoger ingeschat door belastingplichtigen uit hogere inkomenscategorieën.

[Zie tabel 8, p. 556]

Met de ingeschatte *pakkans* is het anders: er is een duidelijk negeatief verband tussen de verwachte kans bij eventuele ontduiking gevat te worden en de attitude ten aanzien van ontduiking.
Arbeiders en bedienden schatten deze kans hoog in, dit in tegenstelling met advocaten, andere vrije beroepen en handelaars.

Voorts wordt de pakkans laag ingeschat door diegenen wier belastbaar inkomen voor een groot deel uit kapitaalinkomen bestaat.[42]

13. Discussie

Ter afsluiting enkele overwegingen omtrent de voorgestelde informatie.

Uit Frank's ramingen blijkt de enorme *omvang* van de minderontvangst voor de schatkist ten gevolge van belastingafwending. Het kwantitatieve belang van de hierdoor ontvreemde geldmassa is onzeglijk veel groter dan de verliezen, voortvloeiend uit andere soorten vermogenscriminaliteit.[43]

Uit door het Franse *Centre de Recherches Sociologiques sur le Droit et les Institutions Pénales* jaarlijks geraamde monetaire kost van criminaliteit blijkt hoe eenzaam belastingafwending aan de spits van de criminaliteits'hitlijst' prijkt. Wij zien geen redenen om voor België een fundamenteel verschillende rangorde te veronderstellen.

[Zie tabel 9, p. 556]

Model of Tax Evasion and Tax Avoidance, *Public Finance/Finances Publiques*) stellen de auteurs, met verwijzing naar andere werken, dat de theorie een grotere afschrikking van de boete dan van de pakkans voorspelt. De criminologische literatuur hierover lijkt ons niet eenduidig (met betrekking tot belastingontduiking zie N. FRIEDLAND, A Note on Tax Evasion as a Function of the Quality of Information about the Magnitude and Credibility of Threatened Fines: some Preliminary Research, *Journal of Applied Social Psychology,* 12 (1982) 1, 54-59 en DROST, T., DE JONG, J. en JONGMAN, R., *Te lage aangifte voor de inkomstenbelasting.* Een onderzoek naar de opsporing en afhandeling van te lage aangifte voor de inkomstenbelasting, Groningen, Kriminologisch Instituut R.U. Groningen, 1980, 149 (118-129)).

41. GEEROMS en WILMOTS, 1984a, 550-552 (zie noot 12).
42. GEEROMS en WILMOTS, 1984a, 551 (zie noot 12).
43. Over 1979, het meest recente jaar waarop FRANK's ramingen slaan, bedroeg het schatkistverlies ten gevolge van belastingafwending zowat 200 miljard. In datzelfde jaar bedroeg de buit bij hold ups 124,6 miljoen (cijfer ons medegedeeld door de rijkswacht).
Over 1977 werd het verlies ten gevolge van winkeldiefstal op 1,25 miljard geraamd (d'ARIAN, A. Contribution du secteur privé à la neutralisation de la délinquance en Belgique, *Revue de Droit Pénal et de Criminologie,* 59 (1979) 6, 533-554 (542-543)).

Daarbij dient opgemerkt dat de ramingen voor ons land vermoedelijk eerder een onder-, dan wel een overschatting van de werkelijke omvang van belastingafwending vormen.[44]

Voorts dient onderstreept dat noch in de Franse, noch in de Belgische ramingen de kosten van beheersing – preventie, opsporing, administratiefrechtelijke en strafrechtelijke afhandeling – van belastingafwending begrepen zijn, noch een raming van de minder rechtstreekse gevolgen van de belastingafwending.

Naast vorig punt is er de *verdeling* van de belastingafwending: fiscale (wan)betaling is duidelijk in sommige bevolkingsgroepen geconcentreerd. Het objectief van de progressiviteit van de belastingen, waarin toch enige billijke herverdeling van de maatschappelijke goederen is nagestreefd wordt – vooral door belastingontwijking – doorkruist. Hieruit resulteert een duidelijke vertekening van de inkomensverdeling.[45]

Zoals Geeroms en Wilmots stellen is 'zelfs binnen de fiscale fraude (...) de ongelijkheid ingebouwd en hebben de hogere inkomenstrekkers en belastingplichtigen met een hogere sociale status toegang tot veiliger en meer gesofisticeerde middelen om hun belastingen te ontlopen (...)'.[46]

Belastingafwending belemmert bijgevolg de goede werking van de belasting als instrument van herverdeling van het nationaal inkomen en van het nationaal vermogen. Om deze reden noemt Frank[47] ze sociaal en moreel onaanvaardbaar en wijst hij op het risico van een ondermijning van de grondslag zelf van ons democratisch bestel.

In dezelfde lijn ligt de opinie van Geeroms en Wilmots[48] dat belastingafwending het politieke en het financiële draagvlak van de economie ondermijnt. In een andere publikatie noemen beide auteurs de wijdverbreidheid van het fenomeen 'enigszins onrustwekkend'. Zij stellen: 'Gegeven de zeer belangrijke invloed die de referentiegroep heeft op de beslissing tot frauderen ligt hier een potentiële kettingreactie verborgen. Naarmate meer mensen frauderen wordt de maatschappelijke attitude t.o.v. fraude gunstiger, elk sociaal stigma verdwijnt, een zichzelf voedende dynamiek die tot een situatie leidt van 'iedereen fraudeert' ontstaat (...) Een beroep doen op de moraal van de bevolking wordt dan zinloos. Het geloof in het goed functioneren van de officiële instellingen (...) zwakt af en de ruilverhouding met de overheid wordt ongelijker. Dit stimuleert de fraude verder'.[49]

---

44. Zie noot 20.
45. GEEROMS en WILMOTS, 1984a, 540 (zie noot 12).
46. GEEROMS en WILMOTS, 1984a, 553 (zie noot 12).
47. FRANK, 1976a, 131 (zie noot 8). Ook HENRION noemt de fiscale fraude 'une faute morale (...) un délit social dont la répression peut être considérée comme un acte de défense sociale' (HENRION, J. *Les pénalités en matière d'infractions fiscales,* in: *L'exacte perception de l'impôt,* zie noot 8, 33-49 (42)).
Over de morele aspecten vindt men in hetzelfde werk (343-356) onder de titel 'Aspect moral du problème de l'impôt' een bijdrage van Mgr. Ph. DELHAYE.
48. GEEROMS en WILMOTS, 1984a, 540 (zie noot 12).
49. GEEROMS en WILMOTS, 1984a, 434 (zie noot 12).

Pen citerend: '(...) volgens het rapport-Van Bijsterveld valt twee-derde van de fraude bij de inkomstenbelasting toe te rekenen aan de top van 2 % van de fraudeurs, ofwel 75.000 gewetenloze personen wisten per persoon 130.000 gulden te verzwijgen. Door deze scheeftrekking ontstaat in eerste aanleg een moreel probleem, maar vervolgens ook een politieke complicatie. Want professionele ontduiking, die algemeen bekend is (...) zou best eens het politieke draagvlak van de verzorgingsstaat kunnen ondermijnen. Iedere keer dat er een kongsie van oneerlijke aannemers en koppelbazen wordt opgerold krijgt de morele basis van de verzorgingsstaat een knauw'.[50]

Zoals in het voorwoord bij het *fraudenummer* van *Justitiële Verkenningen* staat laat fraude geen enkele sector van onze samenleving onberoerd. 'Vrijwel iedereen die op enigerlei wijze aan het economisch verkeer deelneemt, heeft er (voor)deel aan, althans op korte termijn. Op langere termijn werkt fraude als verslaving (...): enerzijds kan men niet meer zonder het korte termijn-voordeel (genot), anderzijds wordt de gehele staatshuishouding ontregeld en wordt het financiële weerstandsvermogen om andere maatschappelijke problemen te weerstaan aangetast'.[51] Ons inziens is de recente evolutie inzake fiscale reglementering niet van aard om de geschetste processen tot staan te brengen.[52]

Wat de gebruikte *onderzoeksmethoden* betreft vermelden wij dat Frank in enkele publicaties uitvoerig de door hem gebruikte methode beschrijft, en ingaat op de kritieken op zijn werkmethode.[53] Zelf vermeldde hij een mogelijke foutenmarge van 5 tot 10 procent voor zijn meer globale ramingen, en van 10 tot 15 procent voor de gegevens per socio-professionele groep. Deze percentages hebben zowel op een mogelijke onderschatting als op een mogelijke overdrijving betrekking.[54]

Geeroms en Wilmots delen ons inziens in de nauwgezetheid die Frank's werk kenmerkt. Toch willen wij nog even stilstaan bij de gegevenscollectie van de eerstgenoemden. Zij vergaarden hun informatie over het werkelijke fiscale gedrag van de respondent via de self report methode. Hun resultaten op dit vlak lopen bijgevolg de risico's die aan zulk onderzoek eigen zijn.[55] Zoals ook het I.S.M.O.-rapport stelde is het 'evident (...) dat ondervraging van (potentiële) mis-

---

50. PEN. J. in: *De crisis van de verzorgingsstaat,* Preadvies voor de Vereniging voor de Staatshuishoudkunde, 1981, 39-80 (63).
51. Fraudenummer, *Justitiële Verkenningen,* (1983) 3, 3-82.
52. Integendeel: wat het bevrijdend maken van de verhoogde roerende voorheffing betreft stellen PACOLET en GEEROMS dat deze maatregel vooral de hoogste inkomenstrekkers ten goede komt, de progressiviteit van de roerende inkomstenbelasting de jure teniet doet en de kapitaalinkomsten voortaan belast tegen een marginaal tarief van 25 % waar dit voor arbeidsinkomen tot 73 % kan oplopen (1983, 742-743, zie noot 22). In een andere publicatie beschrijven deze auteurs de perverse effecten van de fiscale tegemoetkomingen in de vorm van een abattement, voorzien door het KB 15 COOREMAN-DE CLERCQ: diegenen die een hoog inkomen hebben krijgen het grootste voordeel. Er is bijgevolg een *re*gressief verdelingseffect (Het KB 15 Cooreman-De Clercq: een evalutatie, *Bank- en financiewezen,* 49 (1985) 1, 9-23 (16-22).
53. FRANK, 1973, 113-243; 1976b, 233-241 (zie noot 8).
54. FRANK, 1976b, 239 (zie noot 8).
55. Aan problemen van self report-onderzoek werd onlangs een accentnummer van het *Tijdschrift voor Criminologie* gewijd (29 (1984) 6, 293-368).

bruikplegers het probleem kent dat de bereidheid tot medewerking, alsook de bereidheid tot het antwoorden naar waarheid, te wensen over kan laten'.[56]

Of, en zo ja: in welke mate, de conclusies hierdoor vertekend zijn kan niet op een sluitende wijze worden beantwoord.

Tot voorzichtigheid dwingen alleszins de bevindingen van Elffers e.a.[57]

Zij vergeleken via zelfrapportering ingewonnen gegevens over fiscaal gedrag met bij de belastinginspectie over het gedrag van dezelfde respondenten aanwezig zijnde informatie.

Tabel 10 illustreert de door hen aangetroffen discrepantie tussen verbaal en feitelijk gedrag.

[Zie tabel 10, p. 557]

Deze tabel laat zien hoe van de 42 respondenten met een door de belastinginspectie 'vuil' bevonden fiscaal gedrag, er slechts 8 zich ook zo aan de enquêteurs bekend maakten: vrijwel alle anderen verzwegen hun fiscaal wangedrag.

Hoewel wij de hier gevonden nulcorrelatie tussen zelf gerapporteerd en extern gevalideerd gedrag niet willen veralgemenen, achten wij enig voorbehoud ten aanzien van de via *self reporting* bekomen gegevens over het fiscale *gedrag* van volwassenen wenselijk en verder onderzoek over de relatie van verbaal en feitelijk gedrag aangewezen.[58]

Ook op een ander vlak achten wij onderzoek gewenst. Zo bestaat in België geen criminologisch onderzoek over de manier waarop de beheersing van belastingafwending gebeurt.[59] Daarnaast is er een behoefte aan empirische gegevens over de mogelijkheden tot optimalisering van zulke beheersing. De door Geeroms en Wilmots, Frank en anderen verzamelde inzichten en geformuleerde voorstellen vormen hiervoor een alleszins bruikbaar aanknopingspunt.

---

56. Rapport van de I.S.M.O., 1985, 17.
57. ELFFERS, VROOMAN, HESSING en VAN DE BRAAK, 1985, 92 (zie noot 14).
58. De in vorige noot vermelde auteurs formuleren het probleem als volgt: 'Onderzoek naar belastingweerstand, enkel gebaseerd op zelfrapportering, dreigt tautologisch te zijn, waarbij houdingen slechts goede voorspellers zijn van intenties, maar niet van feitelijke gedragingen' (93).
Volledigheidshalve vermelden wij dat de H. GEEROMS van oordeel is dat de methode van ELFFERS e.a. slechts opgaat in zoverre de door de fiscus achterhaalde fraude correct is. In België zouden veel fiscale ambtenaren de mening toegedaan zijn dat de achterhaalde fraude niet altijd of zelf zelden iets met de echte toestand te maken heeft. De door de genoemde auteurs gebruikte referentiebasis zou daardoor zelf discutabel worden (persoonlijke mededeling door H. GEEROMS).
59. Voor Nederland zie DROST, DE JONG en JONGMAN, 1980, 149 (zie noot 40).

Tabellen

Tabel 1. Verlies aan belastingen door fiscale fraude en onderschattingen voor de aanslagjaren 1975 en 1979

Aard der belasting	*1975* belasting op			*1979* belasting op		
	aangeg. bedrag	*niet aangegeven bedrag*		*aangeg. bedrag*	*niet aangegeven bedrag*	
	in miljarden	in miljarden	%	in miljarden	in miljarden	%
1. Personenbelasting	242,8	83,5	25,6	462,7	160,1	25,7
- fraude	–	78,5	–	–	153,1	–
- ondersch.	–	5	–	–	7,0	–
2. Vennootschapsbel.	53,7	2,5	4,5	64,2	3,0	4,5
- fraude	–	2,5	–	–	3,0	–
- ondersch.	–	–	–	–	–	–
3. B.T.W.	163,1	15	8,4	268,0	23,3	8,0
- fraude	–	15	–	–	23,3	–
- ondersch.	–	–	–	–	–	–
4. Successierechten	6,4	4,2	39,6	12,0	8,5	41,4
- fraude	–	4,2	–	–	8,5	–
- ondersch.	–	–	–	–	–	–
5. Rechten op onroer. verhandel.	11,6	1,3	10,0	21,2	2,4	10,0
- fraude	–	1,3	–	–	2,4	–
- ondersch.	–	–	–	–	–	–
6. Totaal	477,6	106,5	18,2	828,1	197,3	19,2
- fraude	–	101,5	–	–	190,3	–
- ondersch.	–	5,0	–	–	7,0	–

Bron: FRANK, M. De fiskale fraude in 1979: 200 miljard, *Raak,* april 1979, 2.

Tabel 2. Fraude of fiscale onderschatting van de semi-netto-bedrijfsinkomsten 'eigen aan de groep' en van de roerende en onroerende inkomsten (aanslagjaren 1970 en 1974)

Aard van inkomens	*aard van de onderwaardering*	*aanslagjaar* 1970	1974	*evolutie 1970-74 (in %)*
Semi-netto-bedrijfsinkomsten (1) eigen aan groep				
– loon- en weddetrekkenden	fraude	4,7	4,8	+ 2,1
– gepensioneerden	fraude	2,9	2,9	0,0
– vrije beroepen	fraude	22,7	22,9	+ 0,1
– landbouwers	ondersch.	56,8	(2)	(2)
– handelaars en ambachtslui	fraude	24,4	22,1	- 9,1
Roerende inkomsten	fraude	71,5	83,0	+ 16,1
Onroerendeinkomsten	ondersch.	15,0	15,0	0,0

(1) Bruto-inkomsten min de bedrijfslasten die voortvloeien uit de specifieke activiteit van een socio-professionele groep.
(2) Geen informatie.

Bron: FRANK, M. De fiskale fraude in 1979: 200 miljard, *Raak,* april 1979, 3.

Tabel 3. Verlies aan personenbelasting per socio-professionele groep te wijten aan de belastingontduiking en de fiscale onderschatting voor het aanslagjaar 1970 (inkomsten van 1969)

Socio-professionele groep	Verlies aan belasting per socio-professionele groep in miljarden frank			In pct.	per aangifte van elke groep (in frank)
	Ontduiking	Onderschatting	Totaal		
Loontrekkers	3,9	0,2	4,1	17,0	2.929
Weddetrekkers	3,0	0,4	3,4	8,9	3.808
Gepensioneerden	1,6	0,2	1,9	23,9	5.847
Handelaars, enz.	12,2	0,5	12,7	34,9	37.840
Landbouwers, enz.	0,4	3,4	3,8	72,5	47.491
Andere vrije beroepen	1,0	—	1,0	32,8	50.390
Advocaten	0,3	—	0,3	35,5	96.398
Geneesheren	1,7	0,1	1,8	28,5	137.364
Diverse	6,7	0,5	7,3	36,8	142.191
Notarissen	0,3	—	0,3	28,6	238.547
Totalen	31,0	5,6	36,6	25,6	11.719

Bron: FRANK, M., Belastingontduiking en fiscale onderschatting in België, *De gids op maatschappelijk gebied,* 1976, 2, 124.

Tabel 4. Verlies aan personenbelasting veroorzaakt door fiscale fraude en fiscale onderschatting, per deciel (aanslagjaar 1979)

Deciel *	totaal der aangiften (1) in miljarden fr.	per aangifte in fr.
eerste deciel	0,3	817
tweede deciel	4,6	12.527
derde deciel	5,3	14.433
vierde deciel	6,2	16.885
vijfde deciel	6,4	17.429
zesde deciel	6,9	18.791
zevende deciel	7,5	20.425
achtste deciel	10,1	27.505
negende deciel	11,5	31.318
tiende deciel	101,2	275.599
Totaal	160,1	43.600

* Het eerste deciel omvat de 10 % belastingplichtigen met de laagste inkomens, het tweede deciel de volgende 10 % enz. Het tiende deciel omvat de 10 % belastingplichtigen met de hoogste inkomens.

(1) Bij gebrek aan beschikbare gegevens werd, voor 1979, verondersteld dat de verdeling van het verlies aan belastingen per deciel gelijk was aan de omtrent 1975 gekende.

Brond: FRANK, M., De fiskale fraude in 1979: 200 miljard, *Raak,* april 1079, 4.

Tabel 5. Ontduiking versus ontwijking en scholingsgraad

	ONTDUIKING			*ONTWIJKING*		
Onderwijsniveau	*Laag*	*Gemid-deld*	*Hoog*	*Laag*	*Gemid-deld*	*Hoog*
Lager onderwijs	22,2	47,2	30,6	66,7	25,0	8,3
Lager secundair	20,9	55,8	23,3	41,9	25,6	32,6
Hoger secundair	30,9	48,5	20,6	41,2	36,8	22,0
Hoger onderwijs	34,8	41,5	23,7	22,5	38,4	39,1
	$Chi^2 = 5{,}9$ ($p = .43$)			$Chi^2 = 34$ ($p = .0001$)		

Bron: GEEROMS, H. en WILMOTS, H. Belastingontduiking en -ontwijking: resultaten van een enquête, *De gids op maatschappelijk gebied,* 75 (1984) 6-7, 546.

Tabel 6. De attitude van de referentiegroep en ontduiking

De meeste van mijn vrienden vinden:	*Toegegeven eigen ontduiking*			*Houding t.a.v. ontduiking*		
	laag	*midden*	*hoog*	*laag*	*midden*	*hoog*
belastingfraude zeer erg	60 %	35 %	%	50 %	45 %	15 %
belastingfraude erg	43 %	53 %	4 %	23 %	61 %	16 %
belastingfraude niet erg	24 %	64 %	12 %	10 %	45 %	45 %
dat je dom bent als je niet fraudeert	18 %	62 %	20 %	15 %	30 %	55 %
	$Chi^2 = 29{,}6$ ($p < .0001$)			$Chi^2 = 39{,}5$ ($p < .0001$)		

Bron: GEEROMS, H. en WILMOTS, H. Poging tot multidisciplinaire benadering van de fiscale fraude, *Tijdschrift voor sociologie,* 5 (1984) 3, 415.

Tabel 7. Belastingontduiking en 'partijkleur'

Partij-kleur	*Toegegeven eigen ontduiking*			*% in de steek-proef*	*% bij Europ. verkiezingen van 1984*
	Laag	*Midden*	*Hoog*		
Links	49 %	49 %	2 %	13,5 %	37 %
Centrum	25 %	61 %	11 %	47,2 %	43,9 %
Rechts	19 %	37 %	45 %	15,9 %	10,4 %
Blanco	35 %	47 %	18 %	23,4 %	11 %
				100 %	
	$Chi^2 = 36{,}6$			$p < .0001$	

Links = PVDA + SP + AGALEV; Centrum = CVP + VU;
Rechts = PVV + RAD

Bron: GEEROMS, H. en WILMOTS, H. Poging tot multidisciplinaire benadering van de fiscale fraude, *Tijdschrift voor sociologie,* 5 (1984) 3, 432.

Tabel 8. Pakkans en belastingafwending

Als ik een deel van mijn inkomen niet zou aangeven zou de fiscus mij	*Houding t.a.v. ontduiking*			*Houding t.a.v. ontwijking*		
	laag	*midden*	*hoog*	*laag*	*midden*	*hoog*
heel zeker niet	19 %	25 %	56 %	6 %	50 %	44 %
waarschijnlijk niet	11 %	37 %	52 %	17 %	44 %	39 %
waarschijnlijk	20 %	45 %	35 %	17 %	48 %	35 %
heel zeker snappen	20 %	54 %	26 %	22 %	40 %	38 %
	$Chi^2 = 17.8$			$Chi^2 = 3.6$		
	$p = .006$			$p = .74$		

Bron: GEEROMS, H. en WILMOTS, H. Poging tot multidisciplinaire benadering van de fiscale fraude, *Tijdschrift voor sociologie,* 5 (1984) 3, 424.

Tabel 9. Monetaire raming van de kost van criminaliteitsvormen (in miljoenen franse frank)

	1980	*1981*	*1982*	*1982*	
				Rang	*% P.I.B.(1)*
Fraudes fiscales	60.436	72.776	86.451	1	2,43
Atteintes à la vie humaine	30.118	32.839	36.573	2	1,03
Diverses infractions économiques et financières	3.800	5.300	5.200	3	0,15
Infraction à la règlementation des changes	3.210	3.136	4.004	4	0,11
Proxénétisme	3.500	3.500	3.500	5	0,10
Vols de véhicules	1.482	2.206	2.994	6	0,08
Vols	1.540	1.858	2.147	7	0,06
Emissions de chèques sans provision	1.425	1.650	1.850	8	0,05
Fraudes douanières	1.500	1.500	1.500	9	0,04
Vols dans les grands magasins	489	540	600	10	0,02
Trafic de stupéfiants	386	386	386	11	0,01
Destruction de biens	244	291	258	12	–
Hold-up et agression à main armée	164	202	224	13	–
Faux-monnayage	38	24	45	14	–
Infractions aux règlementations de la Communauté économique européenne	17	16	15	15	–
Courses et jeux	7	7	7	16	–

(1) P.I.B.: Produit Intérieur Brut (B.N.P.).

Bron: GODEFROY, T. en LAFFARGUE, B. *Les coûts du crime en France: données 1980, 1981 et 1982,* Paris, C.E.S.D.I.P. (Etudes et données pénales n° 47), 1984, 56.

Tabel 10. Het verband tussen zelf gerapporteerd en extern gevalideerd gedrag

Fiscale positie volgens de respondent	*Fiscale positie volgens belastinginspectie*					
	Aangiftebiljet niet gecorrigeerd ('schoon')		*Aangiftebiljet gecorrigeerd ('vuil')*		*Totaal*	
	f	%	*f*	%	*f*	%
'schoon'	32	76,2	30	71,4	62	73,8
'weet niet'	3	7,1	4	9,5	7	8,3
'vuil'	7	16,7	8	19,0	15	17,9
	42	100,0	42	100,0	84	100,0

Cramer's v = .06

Bron: ELFFERS, H., VROOMAN, J., HESSING, D. en VAN DE BRAAK, H. Belastingweerstand: houding versus gedrag, *Economisch statistische berichten,* 70 (1985) 3490, 92.